

DOI 10.34132/mspc2025.02.13.37

Ірина Кринична

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ НАЦІОНАЛЬНО-ЕТНІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Матеріали представляють аналіз сучасних тенденцій розвитку етнополітики України, які визначаються необхідністю забезпечення балансу між інтеграційними процесами та збереженням етнокультурного різноманіття. З'ясовано, що особливого значення набувають механізми правового регулювання державної етнополітики, освітньо-культурні програми та заходи у сфері національної безпеки. Наголошено на тому, що у зміцненні політико-правових механізмів необхідним є не лише оновлення законодавчої та інституційної бази, але й формування нової культури міжетнічної взаємодії, заснованої на взаємній повазі, толерантності та інтеграції без асиміляції.

Ключові слова: етнополітика, національні меншини, міжетнічні відносини, національно-етнічний розвиток, інституційні механізми.

Сучасні тенденції розвитку етнополітики України визначаються необхідністю забезпечення балансу між інтеграційними процесами та збереженням етнокультурного різноманіття. У цьому контексті особливого значення набувають механізми правового регулювання державної етнополітики, освітньо-культурні програми та заходи у сфері національної безпеки. Додатковим виміром виступає кіберпростір, який водночас створює нові можливості для міжетнічної комунікації та генерує низку ризиків, пов'язаних із поширенням деструктивних ідеологій, інформаційних маніпуляцій і проявів ксенофобії. Цифровізація та поширення інформаційних технологій з одного боку, – викривають нові можливості для збереження та популяризації етнокультурної спадщини, а з іншого, – сприяють фрагментації соціуму та виникненню нових форм ідентичностей, які іноді суперечать державній політиці інтеграції. У такому контексті особливої уваги набуває науковий пошук оптимальних інструментів регулювання етнополітичних процесів, які б забезпечували гармонізацію відносин між нацією та етносами, водночас сприяючи зміцненню національної єдності України.

Отже, держава має не лише задекларувати рівність етнічних груп і захист їхніх прав, а й забезпечити реальне функціонування інститутів, процедур і норм, які сприяють гармонійному розвитку національних меншин зокрема, та української нації взагалі. Водночас існує проблема фрагментарності законодавчої бази, недостатньої міжінституційної координації та нерівномірного впровадження політик у регіонах.

З огляду на зазначене, дослідження реалізації політико-правових механізмів у сфері національно-етнічного розвитку України є необхідним як для наукового аналізу, так і для практичних висновків щодо вдосконалення державної політики, адже вони безпосередньо пов'язані із завданням збереження державного суверенітету, демократичних засад суспільного устрою та стійкості української нації в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

Проблематика політико-правового забезпечення національно-етнічного розвитку та політичної інтеграції в Україні перебуває у центрі уваги багатьох українських і зарубіжних науковців, зокрема політологів, правознавців, соціологів та істориків. Зокрема, увагу привертають праці В. Крутя, Г. Хейля, О. Онуч, Г. Сасс, які здійснили ґрунтовний аналіз державної політики ідентичності в пострадянських державах, акцентуючи увагу на трансформації національної ідеї та в умовах конфлікту і мовної політики [1, 5, 6]. У цьому контексті важливим також є дослідження М. Обушного та О. Рафальського, які присвятили свої роботи проблемам інституційного забезпечення етнонаціональної політики України, зокрема роль державних інститутів у регулюванні міжетнічних відносин [2]. Нормативно-правові аспекти захисту прав національних меншин розглядає Т. Шляхтун [3], яка оцінює ефективність реалізації правових норм щодо захисту прав національних меншин, підкреслюючи наявний розрив між формальною нормативною базою та її фактичним виконанням. У свою чергу, І. Бекеш аналізує моделі етнополітики в контексті досвіду європейських держав у сфері етнополітики та можливість імплементації його в Україні [4]. Попри наявність значного масиву теоретичних і прикладних досліджень, питання результативності чинних механізмів реалізації державної етнонаціональної

політики, а також пошуку інноваційних інструментів забезпечення національної єдності залишаються недостатньо опрацьованими та потребують подальшого наукового осмислення.

Національно-етнічний розвиток України є складним соціально-політичним процесом, що передбачає формування гармонійних відносин між державою та етнічними спільнотами. Він включає забезпечення прав і свобод національних меншин, підтримку їх культурної, мовної та релігійної самобутності, а також інтеграцію у загальнонаціональний соціум. Політико-правове забезпечення цього процесу реалізується через законодавчі акти, державні програми, механізми адміністративного регулювання та міжурядові угоди. Сучасне законодавство України передбачає комплекс заходів для захисту прав національних меншин, зокрема Конституція України (ст. 10, 11, 24), Закон України „Про національні меншини (спільноти) в Україні“ та міжнародні угоди, ратифіковані Україною [7]. Ці правові механізми формують базу для державної етнополітики та забезпечують інституційні рамки розвитку етнічних спільнот.

Нормативно-правова база, що регулює питання етнонаціональної політики України, є розгалуженою та охоплює конституційні норми, закони, підзаконні акти, укази Президента, постанови уряду, а також міжнародно-правові документи, ратифіковані Україною. Разом з тим, її розвиток відбувався поступово, у різних політичних контекстах, що зумовило фрагментарність регулювання та потребу в удосконаленні механізмів міжінституційної координації.

До базових законів у цій сфері належить Закон України „Про національні меншини (спільноти) України“, який змінив однойменний закон 1992 року, який модернізує підходи до правового статусу національних спільнот і розширює гарантії їхньої участі в суспільному житті та принципи державної політики у цій сфері. У цьому контексті, важливе місце посідають Закон України „Про громадянство України“, що регламентує правові підстави належності до громадянства та Закон України „Про забезпечення функціонування української мови як державної“, який зазначає механізми політики в контексті забезпечення єдності держави при збереженні мовного різноманіття. Також, у регулюванні питання етнонаціональної політики України важливим є Закон України „Про освіту“, який гарантує право представників національних меншин на навчання рідною мовою, та Закон України „Про культуру“, що визначає засади збереження культурної спадщини етнічних спільнот. Серед суміжних актів варто виокремити Закон України „Про свободу совісті та релігійні організації“, який забезпечує реалізацію права на свободу віросповідання як елемента етнокультурної самобутності.

Інституційний аспект реалізації етнополітики визначено Постановою Кабінету Міністрів України „Деякі питання Державної служби України з етнополітики та свободи совісті“, що окреслює структуру та повноваження відповідного центрального органу виконавчої влади. Стратегічний вимір державної політики у цій сфері визначено Указами Президента України „Про Стратегію у сфері прав людини“ та Постановою Кабінету Міністрів „Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року“.

На міжнародному рівні ключовими документами, що є складовою національного законодавства, виступають Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (ратифікована Україною у 1997 р.) та Європейська хартія регіональних або міноритарних мов (ратифікована у 2003 р.), а також Загальна декларація прав людини (1948 р.) і Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.). Ці документи визначають міжнародні стандарти у сфері захисту прав національних меншин і формують орієнтири для вдосконалення національного законодавства.

Водночас, попри наявність розгалуженої нормативної бази, зберігаються проблеми фрагментарності правового регулювання, недостатньої міжвідомчої координації та нерівномірного впровадження політик у регіонах, що ускладнює практичну реалізацію принципів етнополітичної рівності та інтеграції. Політичні механізми націлені на регулювання міжетнічних відносин та підтримку стабільності в суспільстві. До них відносяться: а) створення та діяльність державних органів, що відповідають за реалізацію політики щодо національних меншин (спільнот): Міністерство культури та стратегічних комунікацій України; органи місцевого самоврядування; б) розробка державних програм інтеграції національних меншин та підтримки їх культурної самобутності в) підтримка національно-культурних товариств, освітніх мовних програм національних меншин та засобів масової інформації на відповідних мовах.

Дослідження показує, що ефективність політичних механізмів значною мірою залежить від активності самих етнічних спільнот та здатності держави враховувати регіональні особливості етнополітичних процесів. Правові механізми забезпечення національно-етнічного розвитку включають нормативно-правові акти, які встановлюють права етнічних груп, гарантують їхню участь у політичному житті та захист від дискримінації.

Основними складовими етнонаціональної політики є: конституційні гарантії права національних меншин (спільнот); закони та підзаконні акти, що регулюють освіту, культуру та мовну політику; міжнародні правові норми: „Європейська хартія регіональних мов або мов меншин“, „Рамкова конвенція про захист національних меншин“, що інтегруються у національне законодавство. Аналіз правових механізмів дозволяє встановити, що їх ефективність залежить не лише від наявності законів, а й від реальної реалізації державними органами та

громадськими структурами.

У зв'язку з цим, практична реалізація положень законодавства у сфері етнонаціональної політики супроводжується низкою системних викликів. Серед основних проблем варто виокремити хронічну недостатність фінансового забезпечення державних програм, спрямованих на підтримку національно-етнічного розвитку, територіальну нерівномірність у реалізації прав національних меншин, а також значний вплив політичних кон'юнктур та соціально-економічних диспропорцій на інтеграційні процеси. Додатковою складністю є необхідність адаптації міжнародних стандартів до українського контексту, що вимагає не лише правового узгодження, а й глибокого інституційного та суспільного переосмислення. Також, особливої уваги потребує питання цифровізації та куберпростору, які можуть як сприяти інтеграції, так і створювати нові форми сегментації суспільства, що впливає на ефективність реалізації політико-правових механізмів.

Визначальними є також закони України „Про національні меншини (спільноти) в Україні“ (1992 р.), „Про освіту“, „Про культуру“, „Про забезпечення функціонування української мови як державної“. Прийняття останнього із зазначених законів стало важливою віхою в адаптації етнополітичного законодавства до європейських стандартів, передбачивши механізми участі національних спільнот у публічному житті, збереження мовної ідентичності та культурної спадщини. Закон також визначає принципи недискримінації та рівності прав, посилаючись на міжнародні документи, зокрема „Європейська хартія регіональних або міноритарних мов“ (1992 р.) та „Рамкова конвенція про захист національних меншин“ (1995 р.). Проте проблема залишається в непослідовності імплементації законодавчих норм.

Інституційними механізмами реалізації етнополітики в Україні є державні органи та установи, що забезпечують захист прав етнічних меншин та сприяють інтеграції суспільства на основі мультикультуралізму, до них належить як законодавча база (нормативно-правове забезпечення), так і державні та громадські інституції, а саме: Кабінет Міністрів України, який визначає загальні засади політики у сфері міжнаціональних відносин; Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДСЕС), який є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин в Україні; місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування, що реалізують політику на регіональному рівні; громадські об'єднання національних меншин, культурні товариства, релігійні організації, що беруть участь у реалізації культурних, мовних та освітніх ініціатив. Участь громадських об'єднань у формуванні політик стала особливо важливою після початку процесу децентралізації в Україні.

Проте у багатьох регіонах спостерігається низький рівень інституційної спроможності органів влади до роботи з етнічними громадами, особливо в контексті мовного законодавства, шкільної освіти та доступу до інформації. Це означає, що для територій із мультиетнічним населенням, державна легітимність має бути підтримана через інклюзивні інституції, що враховують права меншин.

Таким чином, серед основних проблем здійснення політико-правових механізмів, які ускладнюють ефективну реалізацію політики національно-етнічного розвитку, можна виокремити такі: а) відсутність єдності у поглядах на державну стратегію етнополітики та свободи совісті, що могла б враховувати інтереси всіх національних меншин, а не тільки ромської, а також виклики війни, міграційні процеси, деокупацію тощо; б) нерівномірність реалізації на місцях, слабка інституційна спроможність органів місцевого самоврядування; в) конфліктність між політикою зміцнення української ідентичності та правами меншин, особливо в контексті мовного питання; г) брак постійного моніторингу стану реалізації прав національних меншин, відсутність ефективного збору даних; д) політична вразливість теми, яку використовують як інструмент зовнішнього впливу, зокрема Російська Федерація та Угорщина.

Також, проблеми фрагментарності законодавчої бази, недостатньої міжінституційної координації та нерівномірного впровадження етнополітик у регіонах України полягає у кількох взаємопов'язаних аспектах, а саме: 1) фрагментарність законодавства: нормативно-правова база, що регулює питання етнонаціональної політики, складається з численних законів, підзаконних актів, указів Президента та урядових постанов, ухвалених у різні роки та в різних політичних контекстах, що ускладнює практичне застосування законодавства і створює правові колізії у сфері міжетнічних відносин; 2) недостатня міжінституційна координація: реалізація етнонаціональної політики залучає низку державних органів – Міністерство культури та інформаційної політики, Державну службу з етнополітики та свободи совісті, органи місцевого самоврядування тощо. Однак їхні функції часто перетинаються або залишаються нечітко визначеними. Відсутність постійного міжвідомчого координаційного механізму призводить до дублювання повноважень або, навпаки, до „вакууму відповідальності“ за конкретні напрями роботи; 3) регіональна нерівномірність реалізації політики: в окремих регіонах, зокрема в прикордонних, багатонаціональних або постконфліктних, спостерігається активна реалізація програм підтримки національних меншин, тоді як в інших регіонах ці процеси залишаються формальними, причиною чого є різний рівень фінансування, кадрового забезпечення, політичної волі місцевої влади та вплив зовнішніх факторів, зокрема наслідків війни, що створює асиметрію у забезпеченні прав національних спільнот та ускладнює формування єдиної державної політики; 4) відсутність належного

моніторингу та оцінки ефективності політик: Україна не має цілісної системи збору даних і регулярного аналізу стану реалізації етнополітичних програм, що обмежує можливість своєчасно коригувати політику та адаптувати її до сучасних викликів, таких як міграція, цифровізація, воєнний стан.

Отже, вищезазначені чинники комплексно знижують ефективність реалізації політико-правових механізмів національно-етнічного розвитку України, перешкоджаючи формулюванню узгодженої державної стратегії, зорієнтованої на інтеграцію, інклюзивність та суспільну єдність.

References

1. Krut, V.A. (2019). *Integratyvni pryntsypy derzhavnoi polityky identychnosti v umovakh transformatsiinykh protsesiv* [Integrative principles of state identity policy in the context of transformational processes]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
2. Obushnyi, M.I., & Rafalskyi, O.O. (2021). *Etnopolityka Ukrainy: teoriia, instytuty, praktyka* [Ethnopolitics of Ukraine: theory, institutions, practice]. Kyiv: IPiEND NAN Ukrainy [in Ukrainian].
3. Shliakhtun, T.V. (2020). Problemy implementatsii zakonodavstva pro prava natsionalnykh menshyn v Ukraini [Problems of implementing legislation on the rights of national minorities in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 4, (pp. 75-81) [in Ukrainian].
4. Bekesh, I.I. (2018). Ievropeiski modeli etnopolityky ta mozhlyvosti yikh adaptatsii v Ukraini [European models of ethnopolitics and possibilities of their adaptation in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh ta etnonatsionalnykh doslidzhen – Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies*, 2, (pp. 33-42) [in Ukrainian].
5. Kheil, H.E. (2015). *Patronage Politics: Dynamics of the Eurasian Regime in Comparative Perspective*. Kembrydzh: Cambridge University Press [in English].
6. Onukh, O., & Sasse, H. (2022). Identychnist u zminakh: natsionalnist, mova ta konflikt v Ukraini [Identity in Change: Nationality, Language and Conflict in Ukraine]. *Postadianska epokha – Post-Soviet Era*, (Vol. 38), 3, (pp. 213-232) [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy Pro natsionalni menshyny (hromady) Ukrainy No. 2827-IX vid 13 hrudnia 2022 roku [Law of Ukraine On National Minorities (Communities) of Ukraine No. 2827-IX of December 13, 2022]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20> [in Ukrainian].

DOI 10.34132/mspc2025.02.13.37

Iryna Krynychna

POLITICAL AND LEGAL MECHANISMS OF NATIONAL AND ETHNIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

The materials present an analysis of current trends in the development of Ukraine's ethnic policy, which are determined by the need to ensure a balance between integration processes and the preservation of ethnic and cultural diversity. It has been established that mechanisms for the legal regulation of state ethnic policy, educational and cultural programmes, and measures in the field of national security are of particular importance. It is emphasised that in order to strengthen political and legal mechanisms, it is necessary not only to update the legislative and institutional framework, but also to form a new culture of interethnic interaction based on mutual respect, tolerance and integration without assimilation.

Keywords: ethnic policy, national minorities, interethnic relations, national-ethnic development, institutional mechanisms.

Відомості про автора / Information about the author

Ірина Кринична, доктор наук з державного управління, професор, провідний науковий співробітник відділу проблем державного управління та адміністративного права, Інститут держави і права імені В.М. Корецького, Національної академії наук України, м. Київ, Україна. E-mail: krynychnairyna19@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2823-3397>.

Iryna Krynychna, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Leading Researcher of the Department of Public Administration and Administrative Law Problems, V.M. Koretsky Institute of State and Law, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. E-mail: krynychnairyna19@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2823-3397>.

© І. Кринична

Стаття отримана редакцією 03.10.2025.